

Technologie in de zorg?

Enkele reflecties vanuit het verpleeghuis

In deze bijdrage bespreekt de auteur *Humaniteit en technologie in de zorg* van Richart Huijzer. Na een weergave van de inhoud van dat boek plaatst hij enkele kritische kanttekeningen bij het toenemend gebruik van technologie in de zorg voor ouderen.

Jabin Schilling

Vorig jaar verscheen *Humaniteit en technologie in de zorg* van Richart Huijzer (2022). Het boek werd gepresenteerd op een symposium waarvan enkele bijdragen ook elders in dit tijdschrift te vinden zijn (o.a. Barnard). Het symposium markeerde het afscheid van Huijzer als geestelijk verzorger bij het Radboudumc te Nijmegen. In dit artikel geef ik eerst een bespreking van het boek. Daarna geef ik enkele reflecties vanuit het werkveld van het verpleeg- en verzorgingshuis en de thuiszorg.

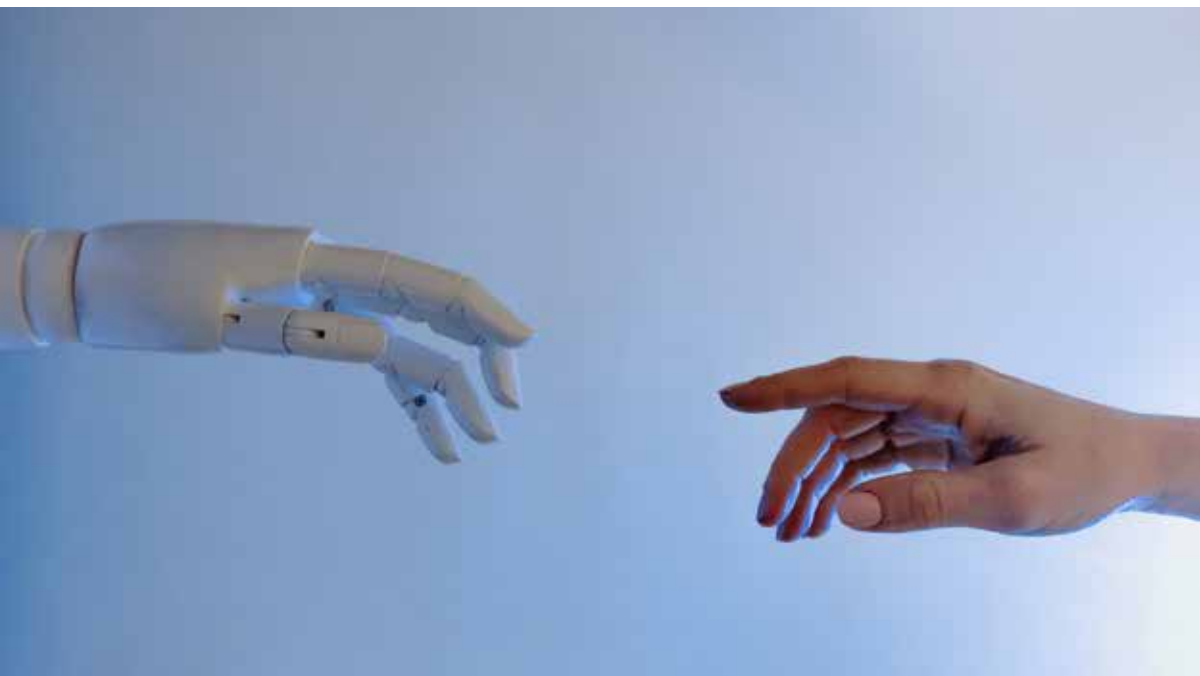
Paradigma

Humaniteit en technologie in de zorg is een zoektocht naar een nieuw paradigma waarin humaniteit en technologie 'gezamenlijk beleefd en doordacht kunnen worden' (p. 16). Huijzer voegt hier meteen het voorbehoud aan toe dat hij zo'n paradigma nog niet gevonden heeft. Hij beoogt een geesteswetenschappelijke bijdrage te leveren aan de dialoog over de the-

matiek en richt zich tot artsen, verpleegkundigen, geestelijk verzorgers, programmeurs, ingenieurs en robotontwerpers (p. 38-39). De verdergaande technologisering in de zorg stelt ons voor vragen die ook filosofische en theologische doordenking behoeven. In lijn met filosoof Peter-Paul Verbeek vraagt Huijzer niet naar het goed of fout van technologie, maar concludeert wel dat het hedendaagse dominante discours er een is van technologisering. Dat discours bevraagt hij vanuit de humaniora.

Humaniteit

In het eerste deel van het boek gaat Huijzer in op de vraag wat het betekent om mens te zijn. Hij kiest vijf grondwoorden van humaniteit: hoop, waardigheid, vertrouwen, moed en compassie. Per grondwoord schildert hij een beeld van hoe verschillende filosofen en theologen uit verschillende hoeken en tijden invulling hebben gegeven aan deze woorden. Een rode draad bij alle vijf de grondwoorden is de existentiële verbondenheid tussen mensen. Dat is een gelijkwaardige verbondenheid die fundamenteeler is (en moet zijn) dan bijvoorbeeld de arts-patiëntrelatie (p. 80). Deze fundamentele verbondenheid van mens tot mens, van subject tot subject, komt in het gedrang bij technologisering. Technologisering zonder humanisering maakt de mens tot object; het objecteert de mens tot een verzameling data. Huijzer benadrukt voortdurend hoe belangrijk het objectiverende karakter van de medische wetenschap is. Toch blijft voor hem humaniteit de toetssteen van goede zorg (p. 28).

Een andere rode draad in dit eerste deel is die van scholing. Zorgverleners moeten worden geschoold in (de vijf grondwoorden van) humaniteit. Daarbij gaat het niet om trucjes die aangeleerd kunnen worden, maar om zorgen vanuit de relatie. Wil de zorg menselijk blijven, dan zal de zorgverlener geschoold moeten worden om zich te laten raken, zich te bekommeren en zich open te stellen voor de zorgvrager en diens lijden. Lukt dit niet, dan bestaat het risico dat zorg verschaalt, bijvoorbeeld wanneer een zorgverlener slechts handelt als iemand die wonden komt verzorgen (p. 93). Deze reductie ligt op de loer bij een economisch-instrumentele insteek, die ook in het zorgsysteem te vinden is en op gespannen voet staat met de notie van een zorgzame, op relaties gebaseerde maatschappij.

Een derde rode draad is de technologische invulling van de genoemde grondwoorden. Een slagingskans van 60 of 90 procent bij een operatie maakt een verschil voor de hoop die een patiënt heeft. Een protocol waarin staat hoe te handelen, geeft vertrouwen dat de zorgverlener weet wat hij of zij moet doen. Huijzer zet deze meer technische invulling van de grond-

woorden naast een meer menselijke invulling waarin iemand bijvoorbeeld hoop kan ervaren vanuit een liefdevolle God, los van het slagingspercentage. Naast het meten en wegen is aandacht voor de spirituele dimensie nodig.

Technologie

In het tweede deel wordt de lezer meegenomen in een wereld van kunstmatige intelligentie, 'deep learning', neurale netwerken en meer. Computers zijn steeds beter in staat om zelf te

De inzet van technologie zal uiterst behoedzaam moeten gebeuren

leren. De groeiende rekenkracht geeft veel mogelijkheden in bijvoorbeeld diagnostiek. De andere kant is dat het zelflerend vermogen vaak ten koste gaat van transparantie; we weten dan niet hoe de technologie tot een bepaalde conclusie of een bepaald advies komt.

Een robot is een specifieke vorm van technologie, zeg maar het 'vleesgeworden protocol' (p. 221). Die vleeswording plaatst de relatie tussen mens en machine in een psychologische context. Robots lijken steeds meer op mensen. Dat roept de vraag op hoe menselijk robots nu eigenlijk kunnen zijn. Daarbij wordt volop geëxperimenteerd met thema's als emoties en zelfs voortplanting. Toch zijn er grenzen: zo kennen robots geen geestelijke eigenschappen als voelen of willen. Ze kennen ook geen levenskracht of voldoening en slaan niet uit boosheid. En ze kennen niet de lotsverbondenheid die wij mensen hebben: namelijk dat wij allen kwetsbaar zijn en een keer zullen sterven.

Het is niet eenvoudig om met vragen te vertragen, als versnellen de norm is

Technologie is in Huijzers optiek niet goed of fout. Hoe wij omgaan met technologie, maakt die technologie meer of minder menselijk. Tegelijkertijd heeft technologie invloed op hoe we onszelf en de wereld ervaren. De auto verandert bijvoorbeeld onze perceptie van afstand (p. 238). Dat betekent dat technologische ontwikkelingen altijd gepaard moeten gaan met een reflectie vanuit menselijke waarden (p. 235). Het doordenken van dit type vragen vereist dat het dominante rationele, probleemoplossende kader wordt aangevuld met een ethisch en esthetisch kader. Huijzer zoekt naar een kader waarin humaniteit en technologie kunnen samengaan. De kern van zijn betoog is dat medemenselijkheid altijd het centrale punt moet zijn. Geesteswetenschappers en technowetenschappers dienen samen vorm te geven aan de zogeheten vierde industriële revolutie waarin mens en technologie steeds meer samensmelten.

Reflectie op macht

Humaniteit en technologie in de zorg leest als een prettig pleidooi voor menselijkheid, als

het gaat om technologie. Ik plaats er twee kanttekeningen bij vanuit de praktijk. Allereerst mis ik in het boek, net als in de praktijk, een reflectie op macht. Wiens stem wordt gehoord en wiens stem niet? In een gesprek over de inzet van smartwatches bij verpleeghuisbewoners zei een lid van de cliëntenraad onlangs dat dit handig zou zijn. Op mijn vraag voor wie dat dan handig zou zijn en waarvoor, antwoordde ze bedremmeld dat dat wel goede vragen waren, vragen die niet altijd gesteld worden.

In het veld is er een grote groep aan innovators, adviseurs, kwartiermakers, aanjagers en versnellers. Het lijkt soms een wereldje op zich, waar ik als geestelijk verzorger niet vanzelfsprekend mee in aanraking kom. In de organisatie waar ik werk heb ik contact met een aantal van deze mensen. Zij merken dat het moeilijk is om de wens tot meer technologie te bevragen. In gesprekken over bijvoorbeeld de inzet van gps-trackers lukt het moeilijk om te reflecteren op de eigen controledrang. In een workshop van Vilans over Sensara, een sensorensysteem dat afwijkingen in bewegingspatronen detecteert, vroeg ik wat dat met een mens doet: vierentwintig uur per dag geobserveerd worden. Het antwoord was dat mensen met beginnende dementie dat vaak toch niet door hebben.

Het is niet eenvoudig om door deze vragen te vertragen in een wereld waarin versnellen de norm is. De oproep van Huijzer om interdisciplinair samen te werken, geeft mij een dubbel gevoel. Aan de ene kant is het een uitdaging, aan de andere kant klinkt het als een oproep die makkelijker gezegd is dan gedaan.

Kwetsbaarheid

De tweede kanttekening is dat met de inzet van technologie al snel de kwetsbaarheid naar de achtergrond verdwijnt. Zeker wanneer een robot menselijk contact niet aanvult, maar vervangt. En dat is wel de inzet van veel technologie. Een manager hield me ooit voor dat als zij in een verpleeghuis zou wonen, ze niet meer gewassen zou worden door een mens, maar door een robot. Uit onderzoek blijkt dat

mensen die gedocht worden door een robot het gevoel hebben dat hun privacy en waardigheid worden beschermd (p. 259). Ook deze manager vond het idee van een doucherobot wel prettig, want dan kon ze zelf bepalen wanneer ze gewassen wilde worden en hoefde ze niet elke keer aan een nieuwe verpleegkundige uit te leggen hoe het precies moest.

Als jonge vader speel ik wel eens met de gedachte van een robot die de toestand van een baby in kaart brengt (luier, spierspanning, bloeddruk, enzovoort) en vervolgens doet wat nodig is (kind in slaap brengen, luier verschonen, troosten). Dat zou het leven soms een stuk makkelijk maken. Maar ook betekenislozer, en dat maakt het een dystopische gedachte om alle zorg uit te besteden aan een robot. Juist in het zorgen leer je elkaar kennen en vormt zich een relatie.

In de ouderenzorg lijkt deze gedachte haast wel een utopie. We laten een robotplantje (Tessa) zorgdragen om ouderen te herinneren aan afspraken. We zetten een medicijn dispenser (Medido) in om medicatie aan te bieden. We hangen hun huis vol met sensoren (Sensara) om hun leven te monitoren. Dit alles moet volgens de websites van die producten bijdragen aan vrijheid en eigen regie. En natuurlijk aan (tijds)besparingen in de zorg. Een mantelzorgverlener hoeft alleen bij afwijkingen in de gegevens in te springen. Zo wordt technologie voornamelijk ingezet in het economisch kader waar Huijzer in zijn boek voor waarschuwt: de ideale patiënt is de patiënt die zo min mogelijk tijd kost. Een zorgvrager is dan geen mens meer die ergens nood aan heeft, maar een klant wiens probleem tegen zo laag mogelijke kosten moet worden opgelost. Ik lees deze tendens ook in het landelijk beleid over de toekomst van de ouderenzorg, zoals onder andere verwoord in het technocratische programma 'Wonen, zorg en ondersteuning voor ouderen' (Ministerie van VWS, 2022). Een wijkverpleegkundige vertelde me dat deze mentaliteit al doorsijpelt in de wijk-

zorg, waar de boodschap steeds vaker is: wij willen zo snel mogelijk van u af.

Tot besluit

De inzet van technologie zal dus uiterst behoedzaam moeten gebeuren. Er staat niets minder op het spel dan de menselijkheid. De oproep van Huijzer om ons als geesteswetenschappers in de ontwikkelingen te mengen, geeft mij een dubbel gevoel. Aan de ene kant is dit een uitdaging, aan de andere kant klinkt het als een oproep die makkelijker gezegd is dan gedaan. Want zolang het beeld van de vitale, autonome oudere het ideaalbeeld is van zowel zorgaanbieders als zorgvragers, is de kwetsbare kant van ons mens-zijn in het gedrang. En daarmee onze fundamentele verbondenheid.

Vanuit de praktijk kan ik dus alleen maar instemmen met het pleidooi van Huijzer om als geestelijk verzorger interdisciplinair samen te werken aan de ontwikkelingen rondom technologie. Of het zal lukken deze vierde industriële revolutie menselijk te houden? Wat ik zie en hoor, maakt me sceptisch. Maar, om met de grondwoorden te spreken, zet ik me moedig en met compassie in om de menselijkheid voor ogen te blijven houden, in het vertrouwen dat het de enige waardige manier is om richting de toekomst te gaan. En ik hoop dat velen die dit lezen dit met mij zullen doen.

J. Schilling is geestelijk verzorger in verschillende woonzorgcentra van Thebe en geestelijk verzorger voor mensen thuis. E-mail: jabin.schilling@thebe.nl

Literatuur

Huijzer, H. (2022). *Humaniteit en technologie in de zorg. Filosofisch-theologische verkenningen over humaniteit in relatie tot de toepassing van kunstmatige intelligentie, robotica, protocollisering en standaardisering in de zorgpraktijk*. Eburon.

Ministerie van VWS (2022). *Programma 'Wonen, ondersteuning en zorg voor ouderen'*. <https://open.overheid.nl> (4 juli 2022).